
A. V. Tyivanyenko

**a történelmi tudományok doktora, professzor,
az Orosz Petőfi Sándor szibériai életét kutató társaság Vezetője
Ulan-Ude–Eger–Budapest**

Petőfi Sándor barguzini versei

Petőfi szibériai verseiről

Ma egy nem teljesen hétköznapi kiadást mutatunk be magyar olvasóinknak. Benne tizennyolc, feltehetőleg Petőfi Sándor 1851–56 közötti szibériai száműzetéséből származó költemény. A végső szó az irodalomtudós szakértőket illeti, például Szuromi Lajos debreceni professzort az igazi gyűjtemény első két verséről (Szuromi L. Petőfi orosz versei???. – Debrecen, 1990). A 18 versből kettő született magyar nyelven, Petőfi saját kezű aláírásával, 1852-nek és 1853-nak dátumozva. Amennyiben vitathatatlanul beigazolódik, hogy Petőfi szerzeménye a többi 16 vers is, Magyarország kulturális élete izgalmas események előtt áll, hiszen egy egész ciklus, Barguzinban kelt, eddig nem ismert szerzeményt ismerünk meg a nagy költőtől.

Petőfi „barguzini” versciklusát átölelik a tiszta hazafias ideálok, népe szabadságáért folytatott harc forradalmi pátosza. Ezzel együtt egy új hangot is megfigyelhetünk az alkotásokban: az egyenlőségről és testvériségről alkotott, azóta összeomlott ifjonti álmok felett érzett sajnálatot, az ezer kilométerre szakadt Haza és felesége, Szendrey Júlia iránt érzett vágyat. Petőfi sajnálja, hogy a segesvári véres csata – szerzett súlyos sebének köszönhetően – számára az első és utolsó volt. A honvéd-hazafiak serege vereséget szenvedett, sok fegyvertársa elesett vagy orosz fogságba esett. A „barguzini” ciklus alátámasztja azt, hogy Petőfi elkezdte megvalósítani még a vereség előtt született hazafias ötletét, miszerint a Forradalom ügyéért elesett "szent halottak" krónikása lesz (értelemszerűen abban az esetben, ha ő maga életben marad).

A sors úgy rendelkezett, hogy Petőfi folytassa költői tevékenységét. Sérülten, eszméletlen állapotban találták és álltatták lábra a segesvári parasztok, majd átadták az orosz haderőknek, mint Alekszandr Sztepanovics Petrovics lengyel katonát. De hamar kiderült: ez maga Petőfi Sándor, „a magyar Puskin”, akit hatalmas jutalomdíj fejében, nagy erővel keresnek az osztrákok, mint a kormányzó Habsburgok számára legveszélyesebb politikai "bűnözőt". Az osztrák oldalon kelleniük harcoló orosz katonák úgy döntöttek, nem adják ki a hadifoglyot Ausztriának, tudva tudván, hogy akasztásos halál várna rá. Az Alekszandr Petrovics név alatt (saját születési nevén) a költő még valamennyi érdeklődéssel követte a konvojt Szibériába, a Balkánon túlra, amely terület Magyarországon a nép őseinek számító hunok történelmi hazájaként volt ismert. Például, az 1848-as Forradalom napjaiban az egyik hazafias kiáltványban Petőfi emlékeztette honfitársainak, hogy ők az ősidőkben a Közép-Ázsia mélyeiből érkező hunok leszármazottai

és hogy az ország nehéz pillanataiban onnan meg fog érkezni a sztyepei nomádok testvéri segítsége.

Barguzinban a költő, folytatva a megkezdett témát, megírta a „Ki Buda és Pest?...” c. költeményét. Benne a régidők hős harcosaiként írta le őket, akik (IDÉZET) „a soklovas sorokat vezették a mongol halmok és a Szelenga kackaringós partjaitól a kék Dunáig”. Szibériába jutva, Petőfi a fent említett alkotásban azt mondta, hogy „visszafelé megjárta az utukat”, ha egy hadifogoly szerepében is (Tivanenko A. V. Szibéria rejtélyes foglya: Petőfi Sándor barguzini száműzetése. – Ulan-Ude, – 2015).

Petőfi ragyogóan versebe foglalta gondolatait a Hazáról, a Forradalomról, az el-esett barátokról, a bátor Bem József tábornokról, emlékeit a gyermekkoráról, családjáról, az ifjonti forró tüzes álmairól, a hön szeretett Alföldről, egykori a magyarok körében szerzett dicsőségéről Armando Lucifero néven publikálták Budapesten a Petőfi Sándor Szibériában c. könyvben (1999). Mivel már volt szerencsénk elemezni ezen vers hatalmas kifejezőerejét, nem is vizsgáljuk ebben a gyűjteményben (Tivanenko A. V. Petőfi egy hang Szibériából// Fuksz Sándor – Kiss Endre József. „Kisenciklopédia-25”. – Budapest, 2015. – 49-52.o).

Ma már bizonyított: barguzini száműzetése alatt Petőfi gyűjtötte alkotásait egy lehetséges következő publikációhoz hazájában, amennyiben sikerül túlélnie a kényszermunkát és a száműzetést. Barátosi-Lénárt L. magyar utazó tudós látta Petőfi jegyzeteit Barguzinban legközelebbi barátja, Varga József unokájának birtokában. Két, magyar nyelven íródott vers ismert Petőfi személyes aláírásával ellátva. Az egyiken dátum is látható: 1851. május 20., amelyet „egy őrnagy” írt, a Bajkálon túli „magyar faluban” (táborban). A lapon látható X. sorszám és a 75-ös oldalszám világosan jelzi, hogy a Magyarországon nem ismert verset Barátosi-Lénárt a Petőfi alkotásainak a kiadáshoz előkészített kézirati gyűjteményéből vette (Barátosi-Lénárt Lajos. Tagadom Petőfi fehéregyházi elestét. Részlet az eredeti kéziratból „Kisenciklopédia-25”, 17.o).

Petőfi másik versét 1916-ban publikálták a „Russzkoje Szlovo” – Orosz Szó – folyóiratban egy, Magyarországról és Petőfiről szóló, nyilvánvalóan a Forradalom hatvanadik évfordulójára íródott cikk végén. Az folyóiratban megjelent teljes orosz szöveget, sajnos, nem sikerült megtalálni, aminek köszönhetően az ellentábor tagjai végképp kételyeiket fejezték ki az adott publikáció létezéséről. Arra jutottak, hogy az I. világháborúban hadifogságba esett Svigel Ferenc, szakmája szerint nyomdász, maga találta ki a vers sorait, maga nyomtatta ki őket egy folyóiratcikk részletének álcázva őket és hozta vissza Magyarországra. De három sor kivételével (nedvességtől elmosódtak) a szöveg Barátosi-Lénárt szövegének folytatásaként teljes szöveget képez. Az, hogy ki volt a szöveg szerzője az orosz kiadásban, nem fontos.

A kérdés az, mivel hívta fel Barátosi-Lénárt L. figyelmét, ill. a „Russzkoje Szlovo” szerkesztőségének figyelmét éppen ez a vers? Az folyóiratban maga ad erre egy kielégítő választ: IDÉZET – (Svigel Ferenc. Petőfi emlékek Szibériából. Hogyan jutottam Petőfi Iliszenszki sírjához. Illusztrációk Svigel Ferencnek a Pestszenterzsébeti iparos Kor. Kossuth Lajos 2 utca 49. sz. 1943. október 24-én, vasárnap d.e. fel. 11. orakornartando. Cimo felolvasásához. – Petszenterzsébet, 1943).

Ugyanaz a Svigel Ferenc még egy folyóirat kivágást hozott haza az „Amurszkaja zsiszny” – Amuri Élet – c. folyóirat 1916. augusztus 27-ei kiadványából a következő szöveggel: „Magyar hadifoglyok megtalálták a helyet Iliszunsz városában (Szibéria), ahol 1856 májusában eltemették a magyar őrnagyot és költőt, Alekszandr Sztepanovics Petrovicsot”, illetve két fényképet híres honfitársának a barguzini temetőben található sírjáról (ugyanott).

A krasznnojarszi hadifogolytáborban hunyt el 1917-ben a magyar költő, Gyóni Géza, amivel kapcsolatban az „Irkutszkaja Zsiszny” (Irkutszki Élet) c. folyóirat ezt közölte augusztusban: IDÉZET „A magyar költő-katona halála. A krasznnojarszki hadifogolytáborban eltemették a mindenki által szeretett Gyóni Géza költőt. A költő néhány alkotását, egyetemben az 1856-ban Iliszunkszkbán elhunyt Alekszandr Sztepanovics Petrovics költő-őrnagy Petőfi álnéven írt verseivel, könyvben adnak ki. A kérdés az, hogy bemutatja-e az iliszunkszki Varga család a költő-őrnagy értékes verseit” (ugyanott). Az ellenfelek, mint mindig, nem találták meg az „Irkutszkaja Zsiszny” folyóiratot és újfent Svigel Ferencet sarlatánsággal vádolták. De az „Irkutszkaja Zsiszny” folyóiratot valóban nyomták az irkutszki hadifogolytáborban – (Botka Ferenc. Üzenetek Szibériából hadifogság és irodalom 1914–1921. – Budapest, 1985. – 262. o.).

A „szibériai” Petőfi örökségének tartalmát messze nem minden arra vágyó ismerhette meg, mivel a hadifoglyok a táborok határain kívül korlátozottan közlekedhettek, a Varga család pedig féltve őrizte a családi relikviákat. És Barátosi-Lénárt L. volt az egyetlen magyar, aki nagy távokat tett meg a Bajkálon túlon tudományos programjainak keretében és volt lehetősége figyelmesen átnézni híres honfitársának dokumentumait. Lehetséges, hogy ő is valósította meg Petőfi Sándor Magyarországon nem ismert verseinek első összegyűjtését és elemzését.

Gyóni Géza nagyon szerette Petőfi Sándor költészetét és próbálta a stílusát utánózni, folytatni szerette volna költeményeinek forradalmi hangulatát. Hasonlósága Petőfi képéhez világosan kifejeződik verseiben, kettő Szibériában írt vers közülük pedig a kifejező „Petőfi Sándor emlékére” és a „Petőfi szelleme” címet viselik. Nem véletlenül döntöttek a magyar hadifoglyok Géza halála után egy közös, a két híres honfitárs „szibériai” alkotásait tartalmazó gyűjtemény kiadása mellett. Szerencsére, a krasznnojarszki táborban volt egy nyomtatói bázis és a nyomdász szakemberek, így hét folyóiratot és magazint publikáltak. Petőfi a táborban terjedő vers-kéziratai nem kerülhették el ezek figyelmét, de egyelőre még nem férünk hozzá a magyar hadifoglyok folyóirataihoz. Tudjuk azonban, hogy valamennyit publikáltak a tábori kiadványok oldalain. Például, az omszki magyar Forradalom folyóiratban (1918. április 14., 10. o.) és a taskenti Világszabadságban (1919. január 24., 12. o.) Petőfi Sándor valamelyik versét mégis ki nyomtatták (Botka Ferenc. Üzenetek Szibériából...).

Magyarország kortárs irodalomtudósainak érdemes lenne figyelmesen tanulmányozni Gyóni Géza alkotásának „szibériai” szakaszát. Teljességgel lehetséges, hogy a hazájában kiadott gyűjteményekben véletlenül felbukkannak Petőfi Krasznnojarszkbán nyomtatásra jutattott versei a szerző megnevezése nélkül, mivel a periférián létező nyomdai bázis tökéletlenségében Petőfi Sándor aláírását másolni (ahogyan ezt tette a Russzkoje Szlovo) lehetetlen volt.

A nagy költő verseinek valamilyen, számunkra még ismeretlen gyűjteményét valóban kiadták. Körülbelül száz évvel ezelőtt L. E. Eliasov professzor talált olyan, barguzini lakosok által tett említéseket, melyek szerint valamilyen, szám-űzetésben élő költő könyvét kiadták. A barguziniak elkezdték kiírni saját jegyzetekbe kedvenc verseiket és egy része ezen jegyzeteknek valóban fennmaradt. Nem hozhatta magával ezt a könyvet a magyarok internacionalista osztaga Tas vezetésével, amikor a szovjet hatalmat erősítették a barguzini tájegységen? Hiszen éppen ők vezették be a május 1-ei és a november 7-ei proletár ünnepeket, amit követően a magyarok és a keresztények a temetőben gyülekeztek, ahol Petőfi Sándor sírjánál forradalmi költeményeit szavalták. Sajnos, sem L. E. Eliasovnak, sem nekem nem sikerült nyomára bukkanni a fent említett könyvnek. De ezek egyértelműen Petőfi életének „barguzini” periódusában létrejött versek voltak, amiről tanúskodik gyűjteményünk Alekszandr Petrovics az informátorok által korán lejegyzett verseiből. Lehetséges, hogy az értékes kiadvány egy példánya Magyarországon is fellelhető egy levéltárban vagy egy, a szibériai táborot megjárt magyar hadifogoly leszármazottánál?

Van adat arról, hogy Petőfi néhány verse már akkor is terjedt a Bajkálon túlon, mielőtt Barátosi-Lénárt L. rájuk talált volna. Troickosavszk (mai nevén Kjakhta Burjátország déli részén) város „Bajkál” folyóiratjában az 1900-as évből két verset fedeztek fel az alárás alapján az ismeretlen Pefitaev tollából (lehetséges, hogy a felvétel alatt eltorzították Petőfi nevét?). De a legnagyobb részük L. E. Eliasov levéltárában található, és ismeretlen maradt a kortárs orosz, és még inkább a magyar olvasó előtt.

Azoknak, akik ma a versek felfedezését maguknak tulajdonítják. Azért, hogy rávilágítsak erre a témára, csatolom 1985. október 19-én a kárpátaljai Petőfikutató, Vaszilij Vasziljevics Pagirjának írt levelemet: "Tegnapelőtt feladtam neked egy táviratot egy újabb megdöbbentő felfedezésről. Miután hozzáférést kaptam L. E. Eliasov érintetlen levéltárához a [burját] Tudományos Akadémiában, megtaláltam "Barguzini jegyzeteit" az 1932-1937-es évekből. 500 mappányi elbeszélést és éneket ölel fel. Egyelőre nekem még csak ezt a mappát bocsátották rendelkezésemre. Szóval, ebben a mappában megtaláltam száz, Barguzinban a XX. század elején népszerű éneket. Majdnem az összeset helyben költötték és könnyen megkülönböztethetőek befejezetlenségük által. De köztük ráleltem egy sorozat versre, amelyeket nyilvánvalóan egy a nagy költőforradalmár írt, és amelyekkel sehol máshol, mint Barguzinban, nem lehet találkozni. Stílusukban és hazafiasságukban hasonló verseket találtak a tudós I. Sz. Gurevics levéltárában, amelyeket még a huszas években jegyzett fel, kicsit korábban, mint Eliasov. Ő egyenesen leírta, hogy a barguziniak egyöntetű állítása szerint, azokat egy bizonyos Zander (Sándor) szerezte. Ezekben a szerző sajnálja, hogy nem vált valóra álma, hogy felszabadítsa népét a külföldi hatalmak elnyomása alól, azt mondja, hogy az élet nehéz pillanatában tollát kardra cserélte, de a legelső csatában "pajzsom eltört", megsebesült, az ellenség kezére került. A költő nagyon bánja, hogy nem tudta teljesíteni a felszabadító nagy misszióját, melyet a hívó nép jelölt ki számára, és amelynek forradalmi zászlaja alá ő is szólította a népet. A verssorokban jelen van az elesett hazafi

képe, akit együtt elesett fegyvertársaival elásott egy közös földgödörbe egy „ismeretlen férfi lapáttal”. Vannak versek, melyek leírják a „Varsav alatti (variáns, Segesvár alatti)” csatát, választ adnak a „Transzvánban” (Transszilvániában) zajló forradalmi eseményekre és így tovább. Egyelőre még tanulmányozzuk ezeket és és új versek után kutatunk. Biztos vagyok abban, hogy tényleg Petőfi verseiről van szó, amelyeket a barguziniak még a XX. század elején szavaltak, lehetséges, hogy némelyiküket a nemzeti motívum mintájára átdolgozták. De, ismétlem még egyszer –, teljes a hasonlóság Petőfi verseinek stílusával, kiemelkednek az akkori barguzini dalok közül művészetükkel és „nyugati” szellemükkel. Ki fogok válogatni néhány ilyen verset és elküldöm majd Magyarországra a Petőfi művészetét tanulmányozó irodalmároknak tudományos véleményezésre (a Magyar Világszövetség levéltára, V. V. Pagirja alapja).

Fontos bizonyíték arra, hogy a „barguzini” versek szerzője Petőfi, hogy az írni-olvasni nem tudó parasztok hogyan nevezték a szerzőt: Petrovics, Alekszandr Petrovics, Petrovan, Zander, Peterfi, Peterhely, a magyar költő-örnag; a „Bajkál” c. folyóiratban Petőfi nevét Pefitajevvá torzították.

A Petrovics vagy Petrovan vezetéknevvel nincs baj – ez születésétől fogva az igazi vezetékneve Petőfinek, ahogyan az Alekszandr név is. Zander – ez a barguzini tájszólásra jellemző elfordítása a Sándor névnek. Alekszandr-Zandert valószínűleg úgy kell értékelni, mint ami ugyanazt jelenti orosz és magyar nyelven. Peterfinek a Barguzin alatti Iliszunksz lakosai nevezik. Így hívtak a helyi burjátok egy bizonyos betelepült költőt, aki saját tanyáján élt közöttük. De a Peterfi szerb nyelven „Péter fiát” jelenti, ami a Petrovics név fordítása. A „fi” végződés magyar eredetű, a nemesi származást hivatott jelezni. Peterfinek nevezve magát, Petőfi Sándor Barguzinban ügyesen vezetéknevét hazafias jelentésű magyar névre változtatta – „A Haza Fia”. Ezen név a burjátok által használt másik változata – Peterhely – szintén nem haladja meg a fenti etimológia kereteit. Magyar nyelven olyan férfit jelent, akinek Iliszunkszban saját háza – „egyfása” (elszigetelt háztartása) van. Szó szerint – „Petrovka vagy Petrovszkaja falu” a hely, ahol Petr lakik (Petrovics, Peterfi, Petruska).

És imigyen, szembetaláljuk magunkat a ritka ténnyel, miszerint a barguzini burjátok Petrovicsot, mint szerb apától származó embert ismertek, ami egybeesik a költő biográfiájával, de semmiképp sem Petőfinek. Barguzinban mindig elkerülte a válaszádat igazi vezetéknevére, mivel a parasztok nem tudták megérteni, hogyan lehet valakinek az apai neve egyben a vezetékneve is. Petőfi a száműzetésben is rendkívül óvatos próbált lenni, nem mutatva igazi arcát, hogy elkerülje az osztrák-magyar kémek figyelmét, akik a Bajkálon túl próbáltak fényt deríteni tartózkodási helyére. Ügyesen a sokféle akadémiai expedíció tagjaként működtek, mint pl Hans Leder ausztriai, a magyar Zichy gróf, Benedikt Ballodt, Emmerich Zeben, Sulc, Hek és mások csapatában. 1883-ban Irkutszkban kiderült a hosszú ideje ott inkognitóban élő magyar Bethlen grófnő kiléte (Romanov N. C. Jegyzőkönyv Irkutszk városról 1881-1901 között. Irkutszk, 1993. – 1. könyv, 76.o.; ugyanó. Jegyzőkönyv Irkutszk városról 1902-1920 között. 2. könyv, 181. o.; Zsalszarajev A. D. Évek, történések, emberek. – Ulan-Ude, 2014. – 208.o.)

A fentiekhez hozzátennem a következőt: az orosz népfelszabadító, költő, saját őrizetbe vételéig és a nercsinszki kényszermunka-táborba kerüléséig Petőfi verseinek fordítója, V. A. Mihajlov, aki még beszélt az 1849-es forradalom fogoly honvédjaiával, mélyen meg volt győződve arról, hogy a barguzini Zander (Sándor) és a magyar Petőfi Sándor – egy és ugyanaz az ember. Az ő meggyőződése szolgált alapul a XX. század szovjet népkutatóinak, A. V. Gurevics és L.E. Eliaszov megegyező következtetéséhez. Az előbbi 1970-ben, az utóbbi 1972-ben írtak a Magyar Tudományos Akadémiának arról, hogy „Petőfi Sándor Barguzinban volt száműzetésben 1851–1856 között, haláláig”, de az irodalmár Dukács Sándortól ugyanazt a választ kapták: „Petőfi elhunyt a segesvári csatában” (Kiszely I. Mégis Petőfi? – Budapest, 1993. – 211.o.).

Az általam tudományos és irodalmi elemzés céljára elküldött két első verssel, melyeket Petőfi 1985-ös igazi gyűjteményéből vettem, Magyarországon több szakértő is foglalkozott: Szuromi Lajos, Kun Ferenc, Eddit Éva, Kéri Edit, Szokolay Károly, Ács-Rákosi Klára, Borzak Tibor és mások. Szuromi Lajos Debrecenből ki is adott egy tudományos monográfiát, amelyről már fentebb szó esett. Nem tekinteném át részletesen éppen ezért a magyar véleményeket. Csak annyit mondanék, hogy Kun Ferenc a következőt írta nekem: IDÉZET "Amikor elolvastam Zander verseit, elmondhatatlanul mély hatást gyakoroltak rám. Számomra, mint egy olyan embernek, aki ismeri Petőfi művészetét is, a magyar és az orosz nyelvet is, úgy tűnt, hogy egy olyan hangot hallok, ami oroszul ugyanúgy hangzik, amit nagy költőnk magyar költeményeinek olvasása közben hallok" (a szerző levéltára). Szuromi Lajos pedig elküldte nekem könyvét, „Petőfi versei Oroszországban” két, „barguzini” vers elemzésével, hozzátéve: „A feltüntetett költeményeket („Álmok” és „Szomorú volt az életem”) különböző szempontok szerint mélyen elemeztük és összehasonlítottuk Petőfi magyar költészetével és meggyőződünk arról, hogy közöttük vitathatatlan rokonság áll fenn.” Illetve, „hogy senki sehol nem lépett fel elutasítóan vagy egyáltalán kritikával publikációinkkal szemben” (a szerző levéltár

Megjegyzések:

1–2. Az aláírás – A. Zander. Az No?- . évben Barguzinban jegyezte le A. V. Gurevics. Először itt publikálták: A. V. Gurevics, L. E. Eliaszov. A Bajkálalja régi folklóra. – Ulan-Ude, 1939. Dalmai Árpád ford.

3–6. „Kányafa a hegyen”, „A magas hegyen”, „Ismerem, holló, a bánatodat”, „Együtt mondjuk imát Istennek”. L.J. Eliaszov a XX. század 30-as éveiben Barguzin régi lakosaitól. Szerző megjelölése nélkül. A nép emlékezete Alekszandr Petrovicznak tulajdonítja őket. (Az IMBiT SZO RAN kézirati szekciója, L.E. Eliaszov alapja, 11. mappa). Dalmai Árpád ford.

7. Magyar nyelven. Petőfi Sándor kézírásával írva, aláírásával és az 1852.7-ei dátummal, ill. helyszínnel ellátva